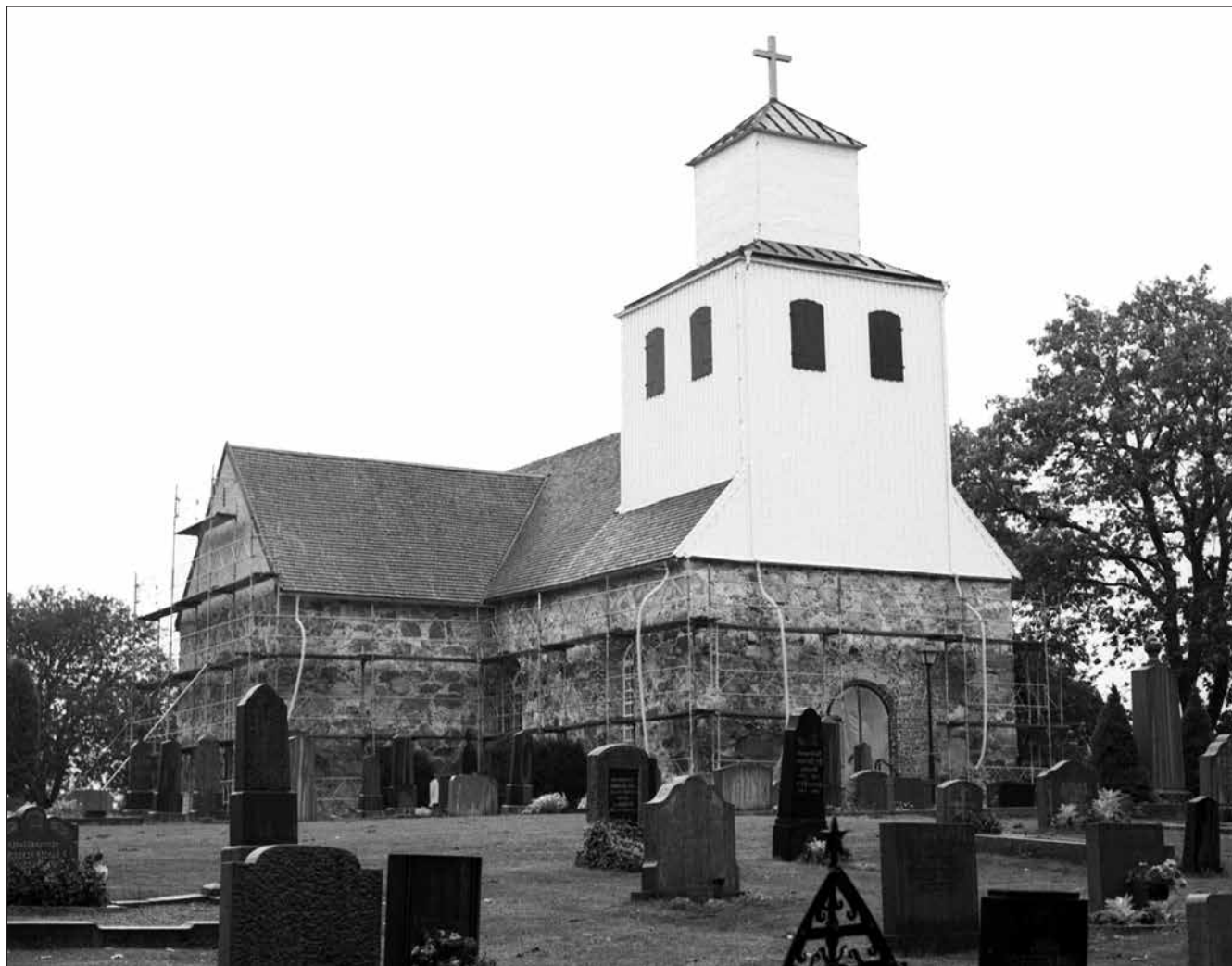
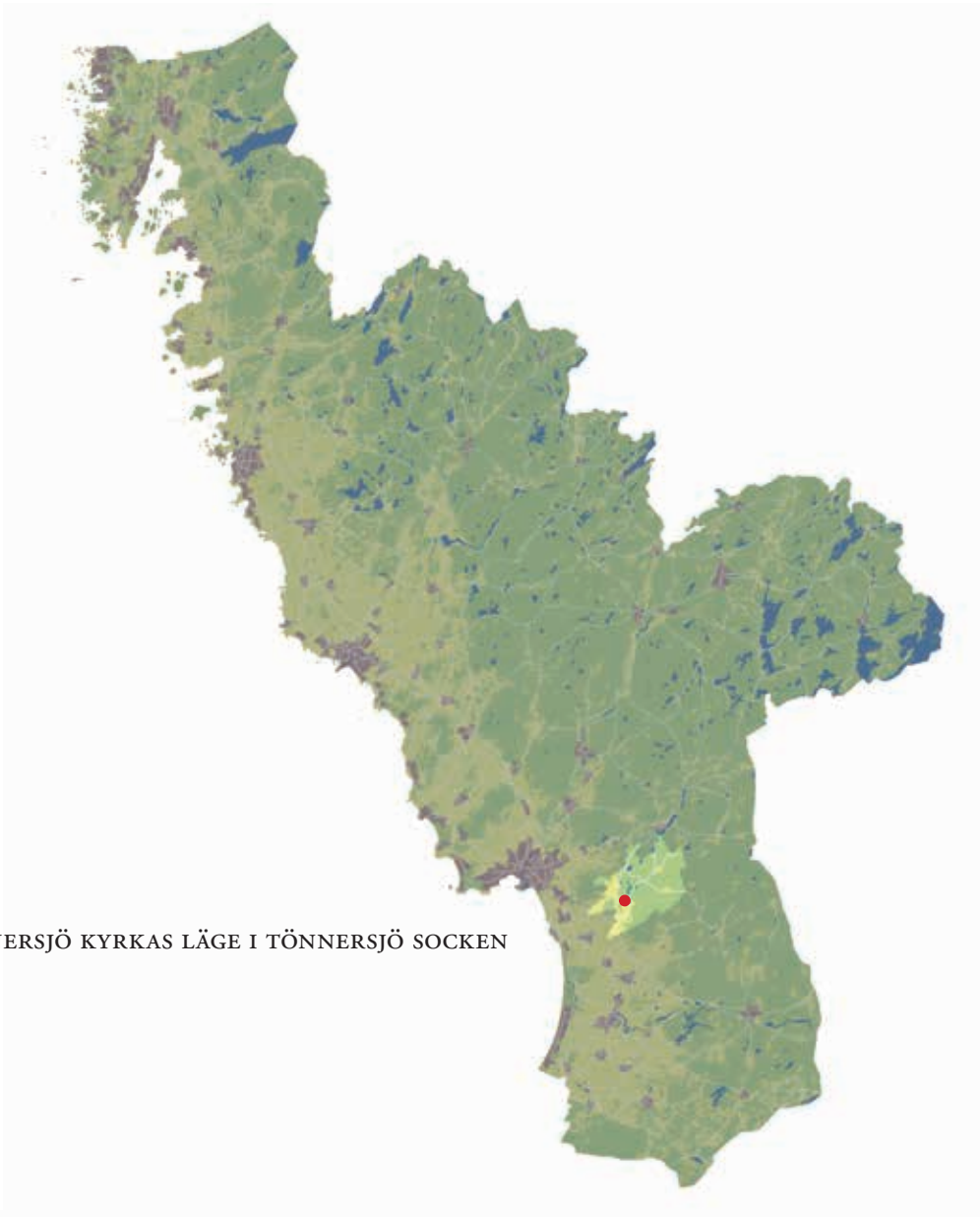

Lena Bjuggner

Tönnersjö kyrka

Halland, Tönnersjö socken, Tönnersjö kyrka

TÖNNERSJÖ KYRKAS LÄGE I TÖNNERSJÖ SOCKEN

KULTURMILJÖ
HALLAND

Hallands Kulturhistoriska museum, Kulturmiljö Halland

Uppdragsverksamheten, Halmstad 2019

Byggnadsdokumentation 1990

Framsida: Kyrkan från sydväst. Foto: Anders Tilly (fotonr: 90:50:15).

Layout: A. Andersson

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet

Ärende nr ms2006/02316

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund.....	5
Historik.....	6
Syfte, metodik och dokumentation.....	6
Resultat (se bilaga 1).....	7
Torn och långhus.....	7
Södra och norra korsarmen.....	10
Kor.....	10
Absid.....	12
SAMMANFATTNING.....	13
Besiktning 17 januari 1997.....	13
Provtagning 13 februari 1997.....	15
Dendrodatering 1987.....	16
Referenser.....	16
TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER.....	16
 BILAGOR.....	 17
Bilaga 1 Ritningsförteckning och ritningar	
Bilaga 2 Dendrokronologisk datering	
Bilaga 3 Fotografier	

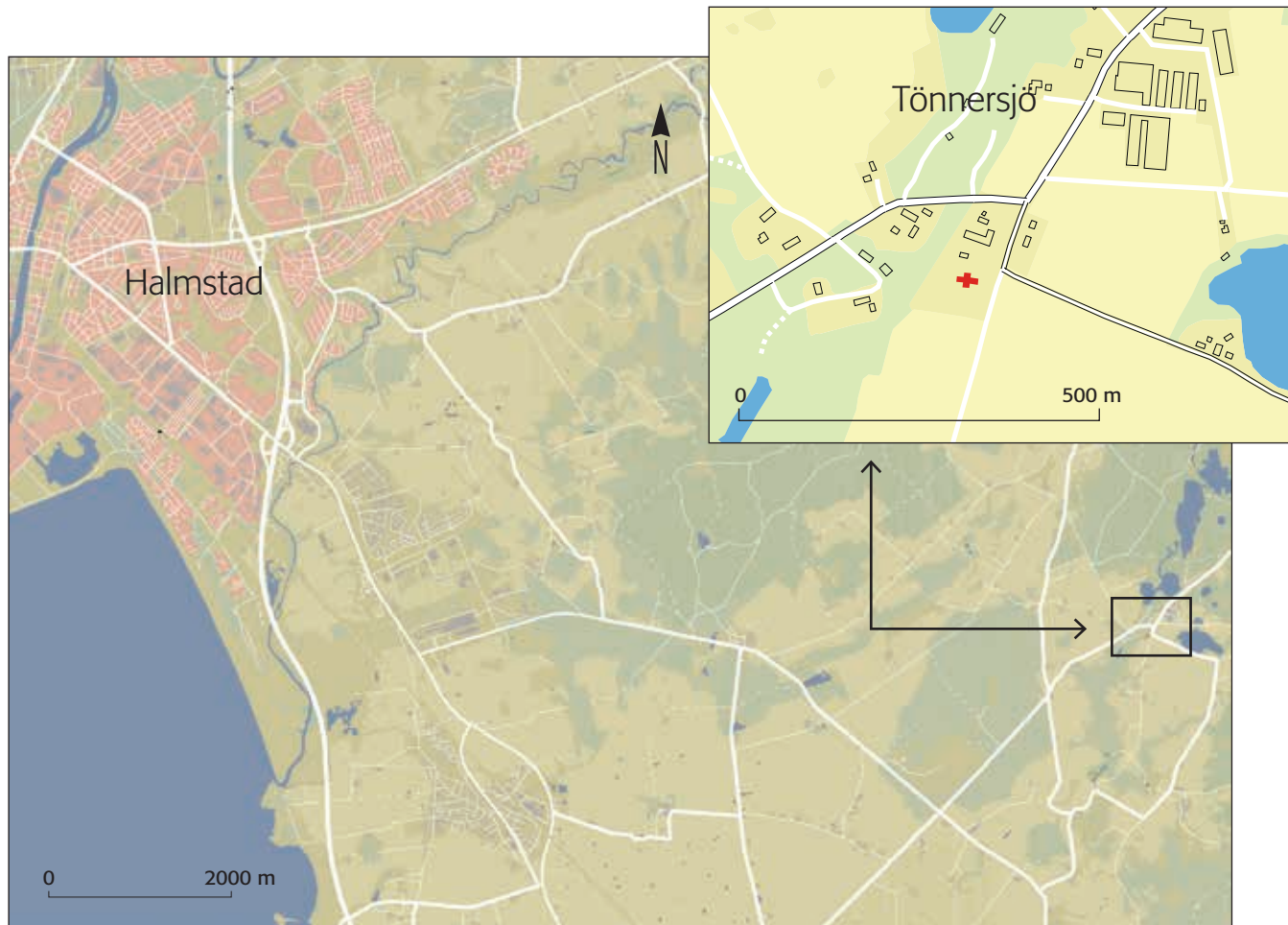

Fig 1. Tönnersjö kyrka belägen sydost om Halmstad. Skala 1:80 000. Infälld karta i skala 1:10 000.

Inledning

I september 1990 utfördes en byggnadsdokumentation av Tönnersjö kyrka, Tönnersjö sock-en (fig 1). Dokumentationen föranleddes av utvändiga putsningsarbeten och bekostades av Eldsberga kyrkliga samfällighet. Den utfördes av Lena Bjuggner, Christina Rosén och Erik Rosengren (uppmätning) samt Anders Tilly (foto) från Stiftelsen Hallands läns museer, Kulturminnesvårdsenheten. Brödtexten skrevs i oktober 1990, efter fältarbetets slut, men rapporten kom att slutföras 2019. Senare observationer från 1997 har infogats i rapporten, efter redogörelsen av undersökningen 1990. Manuskriptet har delgetts en författare som har skrivit om Tönnersjö kyrka (Nilsson 2009)

Bakgrund

Med anledning av utvändiga skador i putsen beslöt Tönnersjö Kyrkas byggnadskommitté 1989 att en utvärdig revetering och vitmålning av fasaden skulle utföras under 1990-91 och att ca 80 m² puts skulle knackas ner. Det visade sig dock att putsen vid nerknackningen lossnade i större sjuk ner till den rena murytan och därför beslöts att all puts skulle tas bort och att en genomgripande omputsning skulle göras. I samband härmed påträffades i absiden ett romanskt fönster, som var igenmurat med tegel utvärdigt och invärdigt och i mitten fyllt med jordiga, mindre markstenar. Fyllningen knackades ur och några av de översta stenarna föll ur.

Detta var gjort innan klartecken getts för en arkeologisk byggnadsdokumentation, vilket innebar att någon provtagning inte kunde göras för att utreda putsstratigrafiska förhållanden. Vidare omöjliggjordes alla iakttagelser beträffande exteriöra målningar och därmed eventuella spår av ombyggnader och andra förändringar som direkt kunde avläsas i putsen.

Historik

Tönnersjö kyrka är belägen södra Halland, drygt en mil SÖ om Halmstad. Kyrkan har inte undersökts byggnadsarkeologiskt men är bland annat beskriven av Erik Salvén (Salvé 1940, s 38) och Sven Erik Ekström (Ekström 1985, s 44 ff). Salvén sammanställde de halländska kyrkornas plantyp och indelade dem i fem grupper. Salvén placerar kyrkan i en grupp (typ I) som byggdes under 1100-talet och början av 1200-talet, möjligen 1000-talet. Dateringens grundar sig på uppfattningen att dessa kyrkor var små och hade en planform med ett rektangulärt långhus, ett lägre och smalare kor samt en halvrund absid. Några kyrkor i denna grupp var också försedda med ett brett västtorn vilket ansågs vara ett ålderdomligt drag. Under medeltiden byggdes långhuset till åt väster och försågs med kryssvalv i tegel liksom koret. Enligt Ekström förlängdes långhuset och två ”vapenhus”, ett i norr och ett i söder, uppfördes under slutet av medeltiden. Salvén nämner dock endast ett vapenhus i söder. 1855 gjordes vapenhusen om till korsarmar. 1636 byggdes ett trätorn i anslutning till långhusets västfasad. Det hade dock ingen anslutning till långhuset.

Ekström skriver också att det vid 1600-talets slut fanns ett fönster på långhusets norra sida och fönster på koret. På södra sidan fanns det två fönster på långhuset och ett på koret. 1860 revs trätornet, som ombyggts flera gånger och ersattes med ett stentorn, vilket förlängde långhuset. Tornet fick ett fönster på norra och ett på södra sidan. Även ett nytt fönster togs upp på den norra långhusväggen. En dörr togs upp i västfasaden men sattes igen 1871 eftersom kyrkans första orgel placerades här. Den västra ingången togs upp igen 1952, då orgeln flyttades till den norra korsarmen.

I samband med en syneförrättning 1851 kunde det konstateras att det i långhusets nordöstra hörn på en höjd av 2,5 m fanns en spricka som orsakats av att en större sten hade skärvat sig och börjat glida ut ur muren.

Under det norra vapenhuset fanns ett äldre gravkor som revs 1855 då man byggde om byggnaden till korsarm. 1933 installerade man en värmeledning i kyrkan och ett pannrum byggdes där det tidigare gravkoret varit beläget. Det visade sig att murarna var uppförda av gråstenar lagda i lerbruk, fogade med kalkbruk och med spår av invändig vitkalkning. Gravkammarens inre mått i östvästlig riktning var ca 2,70 m. På kammarens botten påträffades ett skelett med armarna korslagda över bröstet i en delvis bevarad tråkista.

Syfte, metodik och dokumentation

Syftet med undersökningen var att göra en uppmätning av fasaden och fönsteromfattningar, bomhålens och dörrarnas tegelformat samt att dokumentera förändringar i murverket. Några putsprover insamlades inte eftersom denna redan var nerknackad när arkeologerna anlände till platsen och fogprover fick bortprioriteras p.g.a. tidsbrist.

Det praktiska arbetet inleddes med att en våglinje (0-plan) sattes ut med avvägningssinstrument runt kyrkan. Horisontella linjer fördes upp med två meters avstånd. En vertikal 0-linje sattes också ut på varje fasadyta (på norra och södra fasaden i den västra delen),

mättes sedan in med en teodolit och justerades samman. Utifrån detta rutnät mättes öppningar och andra observationer in. Kantkedjor och bomhål i torn och korsarmar finns inte med på renritningarna.

Fotodokumentationen gjordes med 57 s/v fotografier och 19 diabilder. Ritningar och s/v fotografier förvaras i Kulturmiljö Hallands arkiv, Halmstad och diabilderna är arkiverade i Hallands Konstmuseums fotoarkiv, Halmstad.

Resultat (se bilaga 1)

Den nuvarande kyrkan består av ett torn sammanbyggt med långhuset, två korsarmar, kor och absid. I torndelen finns två fönster i södra respektive norra sidan, i långhuset fyra fönster fördelade på två i södra fasaden och två i norra. I koret finns ett fönster på norra sidan och en ingång på södra sidan. Båda korsarmarna är försedda med ingångar i norra och södra sidan.

Torn och långhus

Tornet är slarvigare murat och med större stenar än långhuset. I den södra fasaden syns en spricka som slutar 0,6 m ovanför markytan. I den norra fasaden finns två sprickor, varav den östra går från hammarbandet till 1,8 m ovanför markytan. Den västra sprickan börjar 0,8 m under hammarbandet och går ner till två ovanpå varandra murade stenar som sannolikt utgör långhusets sydvästra hörn före tillbyggnaden av stentornet. Den nedre av stenarna är prickhuggen. På södra sidan finns inga hörnstenar. Hammarbandet är snett avsågat kring 6,2 meter från västfasaden, både på den norra och södra sidan.

Att döma av uppmätningen på norra sidan torde därför det tillbyggda tornet ha en längd av 5,9 m. Ytterligare prickhuggna stenar påträffas inmurade i torn- och långhusfasaden på södra sidan. Det finns också mindre lagningar för bomhål i långhus, kor och torn. Ett urval mättes in och några av teglen i lagningarna har höjdmåtten 5,5 och 6 cm, samt bredden 12 och 12,5 cm. Teglen är mörkare än i fönsteromfattning.

Muren mellan långhus och torn i markplan utgörs invändigt av långhusets västmur, medan skiljeväggen ovan valven består av en tegelvägg med stötfog mot norra och södra muren. Sprickbildningen mellan långhus och torndel torde ha uppstått i samband med tornets uppförande och när tryckförhållanden förändrats.

Långhuset är murat i jämna skift med jämnstora stenar. Generellt finns sprickor mellan hörnkedjor och vägg i den östra delen. I den södra fasaden löper två sprickor parallellt och vertikalt. Den ena sprickan följer hörnkedjan och den andra 0,5 meter väster om. I kantkedjan, några stenar under taket finns ett ankarjärn. På den norra fasaden börjar sprickan 2 meter upp på väggen och fortsätter ner till 0,2 meter över marken. Mot öster löper sprickorna från takfot till markyta. Lagningar av bomhål innehöll 10, 12,5 och 13 cm breda och 5,5 och 6 cm höga, röda tegelstenar.

I det nordöstra hörnet, ovanpå hörnkedjan i långhusets östra del finns i anslutning till

hammarbandet några uppmurade röda tegelstenar i större, medeltida format. Likaså under hammarbandet på den norra fasaden, långhusets östra del är det partiellt tegelstenar av samma storlek. En tegellagning är utförd under hammarbandet mellan de två sprickorna mellan fönster 6 och 7.

28x8	28,8	28x8,5	28	12	12,5
13	13	28x8	9x28		

Tabell 1. Tegelmått (cm) i nordöstra hörnet och östra delen av norra långhusfasaden.

De nuvarande fönstren har numrerats 1-7 på fasadritningen, där 1 och 7 ligger i tornet, 2-3 och 5-6 i långhuset och 4 i koret. Mått togs på teglet kring fönster 2, 3 (södra fasaden) och 5, 6 och 7 (norra fasaden).

Fönster 2, långhus, väster om korsarm. Bågen och den västra smygen är fogade i vitt kalkbruk med mycket ballast vars storlek går upp till 8 mm. Tegelmåtten överensstämmer med fönster 3.

25 x 6	26 x 5,5	25,5 x 6	25 x 6	26 x 6	25 x 6
26 x 6	26 x 6	26 x 6	26 x 6	25,5 x 6	26 x 6
25,5 x 6	25,5 x 6	26 x 6	26 x 6	26 x 6	26 x 6
25,5 x 5,5	26 x 6				

Tabell 2. Tegelmått (cm) i fönsterbåge och västra fönstersmygen, fönster 2.

Den östra smygen är igenfylld med ljusrött tegel i renässansförband murat i troligtvis cementhaltigt, vitt bruk med fin ballast. Igenfyllningen är gjord i förlängning av den södra korsarmens västfasad. Tegelmåtten överensstämmer med södra korsarmens ingång men jämför också fönster 7. Detta fönster har varit större vilket indikeras av lagningen i östra fönstersmygen och att solbänken är avhuggen (trasig) mot korsarmen.

25 x 5	25 x 5,5	23,5 x 5,5	23,5 x 5	25,5 x 5,5	23,5 x 5,5
24 x 5,5	24,5 x 5,5	24,5 x 5,5	25 x 5,5	25,5 x 5,5	25 x 5,5
25 x 5,5	25,5 x 6	11,5 x 5,5	11,5 x 5,5	11 x 6	11,5 x 5,5
11 x 5,5	11,5 x 5,5	11,5 x 5,5	11,5 x 5,5	12,0 x 5,5	11,5 x 5,5

Tabell 3. Tegelmått (cm) igenmurning östra fönstersmygen, fönster 2.

Fönster 3, södra fasaden, öster om korsarm. Mörkrött tegel murat i kalkbruk med mycket ballast. De utstrukna fogarna gjorde måttagning svår. Tegelmåtten överensstämmer med mått i västra smygen, fönster 2.

25 x 6	26 x 5,5	25 x 5,5	25 x 6	26 x 5,5	25,5 x 6,5
25 x 5,5	25,5 x 6	25 x 6	26 x 6	26 x 5,5	26 x 6

Tabell 4. Tegelmått (cm) i fönster 3.

Fönster 5, norra fasaden, öster om korsarm. Mörkrött tegel murat i vitt kalkbruk med fin ballast. Lagningar i brungrått bruk som korfönster (4). Smygar murade i både rött tegel och sten. Hög frekvens av trasiga tegel. Ovanför fönsterbågen fanns ett återuppmurat parti med mindre markstenar än resten av långhuset (5b). Fogbruket är vitgult, sandigare än långhusets fogar öster om. Bruket innehåller träbitar och djurhår och har ballast med grus 1-5 mm storlek. Putsen med brungrått bruk fortsätter in bakom norra korsarmens mur d.v.s. den senare är uppförd med stötfog mot långhuset.

25,5 x 6,5	6	12,5 x 6	6,5	6,5	26 x 6
6,5	12,5 x 5,5	6,5	6,5	6	26 x 6,5
6,5	6,5	6,5	6,5	6,5	24,5 x 6,5
26 x 6					

Tabell 5. Tegelmått (cm) i fönster 5.

Fönster 6, norra fasaden, väster om korsarm. Valvet är murat med ljusrött tegel, fogat i vitt kalkbruk.

25 x 5,5	25 x 5,5	25 x 5	25 x 5,5	25 x 5	5,5
25 x 6	25 x 5,5	6,5	25,5 x 5,5	25 x 5	5,5
24,5 x 5	25 x 5	6	12 x 5,5	12	12
12 x 5,5					

Tabell 6. Tegelmått (cm) valv, fönster 6.

Den östra smygen är igenfylld med sten och mörkare rött tegel än i valvet och med mer ballast i bruket. Igenfyllningen är gjord i förlängning av korsarmens västfasad. Här finns ingen indikation på att fönstret varit större.

5,5	25 x 5,5	5,5	25 x 5,5	5,5	25,5 x 5
25,5 x 5,5	25,5 x 5,5	5,5	12 x 5,5	25 x 5,5	5,5
5,5	25 x 5,5	25 x 5,5	5,5	5,5	25 x 5,5
5,5	25,5 x 5,5	5,5			

Tabell 7. Tegelmått (cm) igenmurning östra fönstersmygen, fönster 6.

Fönster 7, norra fasaden, torn. Ljusrött tegel murat i bruk med fin ballast och kalkbitar i renässansförband.

25,5 x 5	24,5 x 5,5	24,5 x 5,5	24,5 x 5	5,5	25 x 5,5
25 x 5,5	5	24,5 x 5,5	25 x 5	5	25 x 5
24,5 x 5,5	5,5	25,5 x 5	25 x 5	25,5 x 5,5	25 x 5,5
25 x 5,5					

Tabell 8. Tegelmått (cm) i fönster 6.

En portal upptogs 1952 i tornets västfasad och har tegelomfattning. Lagningen i väggen mot norr är utförd i renässansförband med maskinslaget tegel.

23,5 x 6	12 x 6	11,5 x 6,5	24,5 x 6	11,5 x 6	12 x 6
25 x 6,5	11,5 x 6	12 x 6	24,5 x 6	11,5 x 6	25,5 x 6
24 x 6	12 x 6	24,5 x 6	24,5 x 6	11,5 x 5,5	23,5 x 6,5
24,5 x 6	11,5 x 5,5	24 x 6,5	24,5 x 6	11,5 x 6	24,5 x 6
24 x 6	12 x 6	24 x 6,5	24 x 6	12 x 6	24 x 6
23,5 x 6,5	12 x 6	23,5 x 6,5	23,5 x 6	12 x 6	24,5 x 6
24,5 x 6,5	24,5 x 6	24 x 6	24,5 x 6,5		

Tabell 9. Tegelmått (cm) i tornets västportal.

Södra och norra korsarmen

Korsarmarna är murade med större stenar än långhus, kor och absid och bomhålen är igensatta med mörkrött tegel med höjden 5,5 och 6 cm, bredden 13 cm och längden 26,5 cm. En spricka finns i den södra korsarmens södra fasad, mellan hörnkedjan och muren.

Södra korsarmen. Bågen ovanför ingången är av rött tegel i ojämnt renässansförband och murad med gråvitt kalkbruk, möjligen med cementinslag och med fin ballast och kalkbitar.

24 x 5,5	24,5 x 5,5	11,5 x 6	24 x 5,5	24,5 x 6	11,5 x 5,5
24 x 6	24 x 6	11,5 x 5,5	24 x 5,5	24,5 x 5,5	11,5 x 5,5
24 x 5,5	24 x 5,5	11,5 x 5,5	25 x 5,5	24 x 6	11,5 x 5,5
23,5 x 5,5	23,5 x 5,5	11,5 x 5,5	23,5 x 5,5	24 x 6	11,5 x 5,5,
24 x 5,5	24,5 x 6	11,5 x 5,5	23,5 x 5	24,5 x 6	24 x 6
24,5 x 5,5	24 x 5,5	24 x 5,5	24 x 5,5	11,5 x 5,5	

Tabell 10. Tegelmått (cm) kring ingång, södra korsarmen.

Norra korsarmen. Kring entrén är ljusrött tegel uppmurat i kalkbruk med både fin ballast och grus upp till en storlek av 10 mm.

25 x 6	25 x 5	25 x 6	25 x 6	25 x 5	25 x 6
25 x 5,5	25 x 5,5	24,5 x 6,5	25 x 6	24,5 x 5	25 x 5,5
25 x 6	25 x 6	25 x 5,5	25 x 6		

Tabell 11. Tegelmått (cm) kring ingång, norra korsarmen.

Kor

Koret är välmurat i jämna skift och med jämnstora stenar (fig 2). Sprickor kring kantkedjorna löper från takfoten till markytan och murarna är sammandragna med ankarjärn utformade med rakt ankarslut och nedslaget genom ett utsmitt hål i järnet. I södra fasaden finns två ankarjärn och på den norra ett. Koret och långhuset är murade i förband med

Fig 2. Korets södra fasad, från syd. Foto: Anders Tilly (fotonr: 90:48:13).

varandra. På den södra fasaden finns en ingång och på den norra ett fönster (fönster 4). I korets norra fasad finns en äldre spricka mellan hörnkedjan och muren. Den är partiellt igenfylld med gulare kalkbruk. I den södra fasaden var två dragjärn insatta vid hörnkedjan.

Södra ingången. Valvet över entrén är murat i renässansförband med ljusrött tegel och fogat i gråvitt kalkbruk med cementinslag. Bruket har fin ballast men med kalkbitar.

25 x 6	25 x 5,5	12 x 6	25 x 6,5	25,5 x 6	11,5 x 5,5
25 x 6	25,5 x 5,5	11,5 x 6	25 x 6	25 x 5,5	12 x 5,5
25,5 x 5,5	25,5 x 5	12 x 5,5	24 x 5	25 x 5,5	11,5 x 6
24,5 x 5,5	25 x 6	12 x 5,5	25 x 6	24 x 5,5	11 x 6
24 x 5,5	25 x 5,5	11,5 x 5,5	25 x 6	25,5 x 5,5	11,5 x 6

Tabell 12. Tegelmått (cm) södra fasaden, ingången i koret.

Fönster 4. Tämligen slarvigt murade smyggar med mindre stenar. Brungrått fogbruk av samma typ som tex finns i lagningen över fönster 7. Tegelstenarna i valvet är huggna för att passa och därmed inte murade på "rätt sätt". Ovanför fönstervalvet och vid sidan av fönstret finns det lagningar (a) med samma fogbruk som fönster 5.

24 x 5,5	26 x 6	26 x 6	25 x 6,5	25,5 x 6	26 x 6
25,5 x 6	26,5 x 6,5	25 x 6	25 x 6	25,5 x 6	24,5 x 5
26 x 6	25,5 x 6	25,5 x 6	26 x 6		

Tabell 13. Tegelmått (cm) i korfönster 4.

Absid

Absiden är murad i jämna skift och med jämnstora stenar (fig 3). Den är inte i förband med koret utan ansluter i stötfog. I samband med nerknackning av putsen frilades ett romanskt fönster med prickhuggen fönsteromfattning i öster. En spricka löper från hammarband till fönstrets övre del.

Fig 3. Absidens östra fasad, från ost. Foto: Anders Tilly (fotonr: 90:49:2).

SAMMANFATTNING

Murverksdokumentationen kom att ge flera intressanta resultat. Stötfogen mellan absid och kor visar tydligt att de två byggnadsdelarna inte är samtida. Kormuren går in bakom absiden som är senare tillbyggd. Någon skillnad i murningstekniken och stenarnas utseende går däremot inte att se. Sekundära absider förekommer vid flera kyrkor i Norden bland annat i Sverige som Vä i Skåne och i Hedrum och Herøy samt flera stavkyrkor i Norge. Eventuellt har det även funnits sådana i Västerhus, Jämtland och Snårestad, Skåne (Wienberg, brev 1990). I absiden har det också funnits ett romanskt fönster.

Däremot har koret och långhuset uppförts i samma skede eftersom de båda byggnadsdelarna ligger i förband med varandra. Långhusets förlängning åt väster går inte heller att avläsa i fasaden beroende på att de båda korsarmarna döljer denna del, men murningen motsäger inte att långhuset byggdes i ett sammanhang. Torntillbyggnaden som gjordes på 1860-talet kan däremot lätt spåras. Både sprickbildningarna, avsågningen av hammarbanden och murverkets utseende skiljer ut denna del från absid, kor och långhus. De båda korsarmarna visade inga spår att ha byggts på befintliga, äldre vapenhus. Murverket är enhetligt och en troligare tolkning är att man 1855 rev de äldre vapenhusen och uppförde större korsarmar. I samband härmed var man även tvungen att mura igen två av smygarna i långhusfönstren (fönster 2 och 6) så att de kom i flykt med de västra korsarmsfasaderna.

Utvändigt fanns inga spår efter romanska portaler och fönster i långhus och kor. Fönstren satt sannolikt på den nuvarande plats och portalerna avlägsnades när korsarmarna byggdes och delar av den gamla långhusmuren togs bort.

De uppmätta tegelstenarna skiljer sig mycket lite i höjd, bredd och längd vilket bekräftar att de nuvarande fönstren är tillkomna under samma period. Portalen som togs upp 1952 avviker något med något kortare stenar och visar bara att teglet kommer från en annan bränning.

Bomhålen är inte tillkomna under kyrkans medeltida fas utan sentida (1850-tal) då tegelstenarna i lagningarna även i korsarmarna är av samma typ och format.

Det noterades också att kyrkan hade ett flertal sprickor både i mötet mellan tillbyggd torndel och långhus och utmed hörnkedjorna i långhus, kor samt även de senare tillbyggda korsarmarna.

Besiktning 17 januari 1997

Vid en besiktning av arbeten på takstolen i Tönnersjö kyrka gjordes ett besök den 17 januari i den renoverade absiden. I samband med omputsningsarbeten av denna framtoogs en draperimålning i rött, möjligen från 1500- eller 1600-talet. Den var inte överkalkad. En av byggnadsarbetarna berättade att under denna och på nedre delen av väggen, två putslager under, påträffades brun-svarta färgspår. Liknande färgspår framkom även bakom valven vilket kan betyda att målningarna är äldre än valven d.v.s. före 1400-talets senare del. De är nu överputsade.

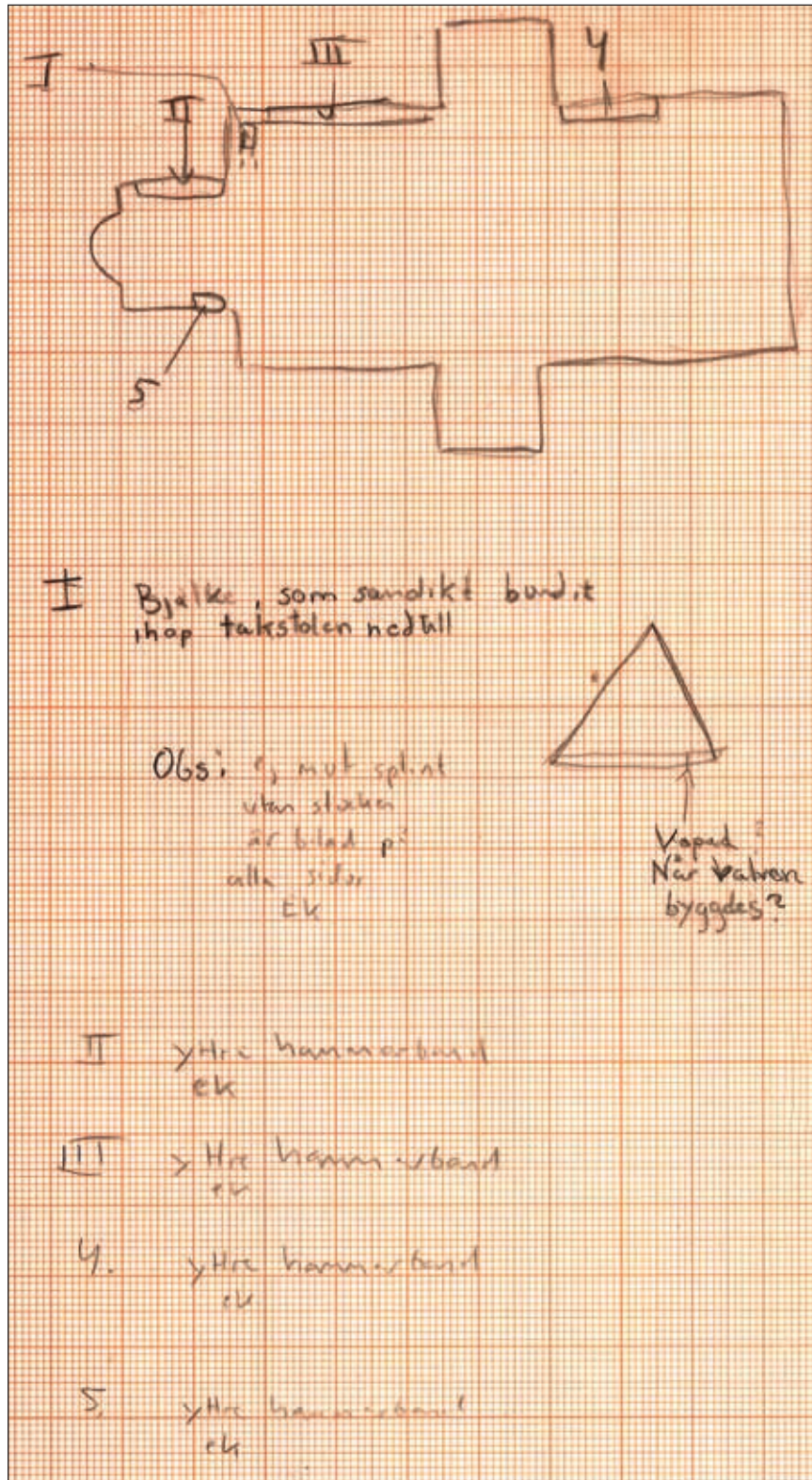

Fig 4. Plan över prov 1-5.

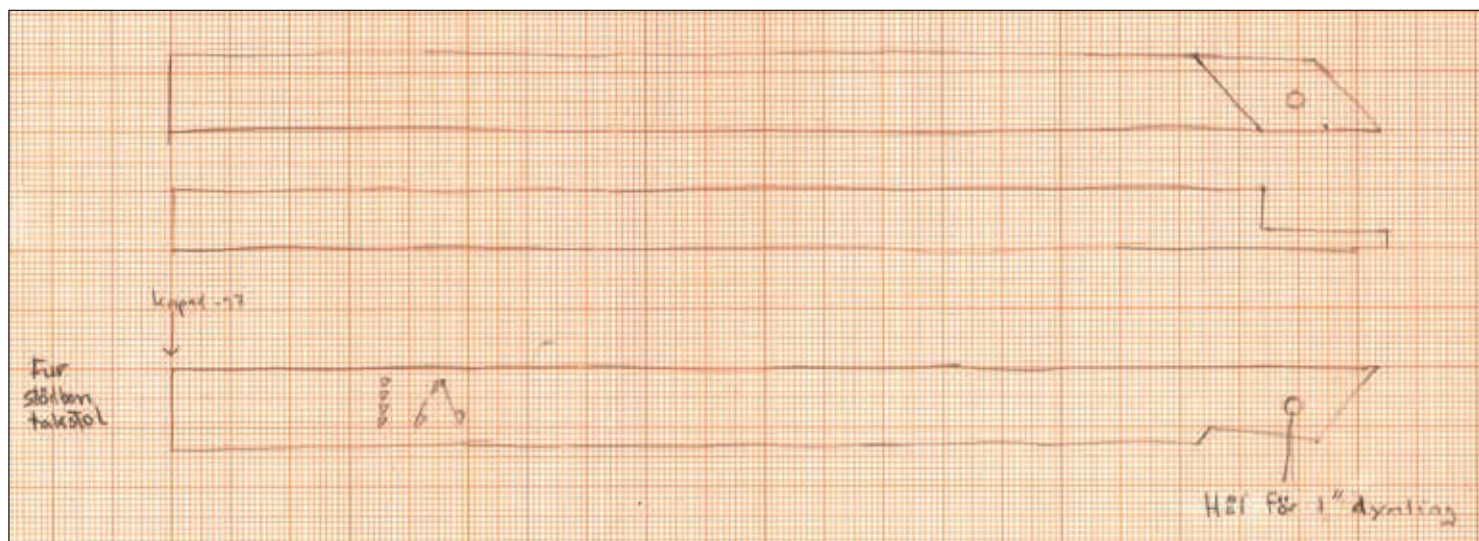

Fig 5. Ritning över stödben till takstol med flaggmärkning.

På vinden ska hammarbandet i korets södra sida bytas ut och delar av långhusets hammarband kommer att utskiftas, vilket gör att det lätt går att ta prover för dendrokronologisk analys. Absidens takstol kommer att renoveras längre fram. En del stödben har redan bytts och en bit av det "inre remstycket" (styrbjälke?) har utskiftats. Det senare är tillkommet i samband med att valven slogs.

Provtagning 13 februari 1997

Prover från utskiftade delar av takstolen insamlades efter att dessa tagits bort från ursprungsplassen och placerats på marken utanför kyrkan. En plan upprättades över varifrån prov 1–5 togs (se fig. och tabell). Prov 6 är inte markerat på planen.

Fyndnummer	Prov	Sakord	Material	Antal	Längd	Bredd	Höjd	Övrigt
1	1	Takstol	Trä, ek	2				Bjälke som sannolikt bundit ihop takstolen nedtill. Ej mot splint, bilad på alla sidor. Långhus.
2	2	Takstol	Trä, ek	1	210	160	125	Yttre hammarband. Kor
3	3	Takstol	Trä, ek	1	180	140	165	Yttre hammarband. Långhus.
4	4	Takstol	Trä, ek	1	200	125	105	Yttre hammarband. Långhus
5	5	Takstol	Trä, ek	1	230	155	95	Yttre hammarband. Kor
6	6	Takstol	Trä	1	230	185	100	Hammarband långhus norra sidan, östra korsarmen.
7	6	Takstol	Trä	1	220	185	70	Hammarband långhus norra sidan, östra korsarmen.

Tabell över samtliga träprover HM 25 390:1–7.

Prov 1, en bjälke, har sannolikt bundit ihop takstolen nedtill. Kan vara kapad när valven byggdes. Ett utskiftat stödben i furu, på ena sidan märkt med flaggmärke, ritades av och fotograferades (fig. 5). Filmen har fått fotonummer J295.

Dendrodatering 1987

I maj 1997 mottog Kulturmiljö Halland en kopia på en datering av en träskiva som var tagen från ”stolpe som går från absid till kor genom öppning”. Provet insändes av en privatperson. Datering-
en (provnr 5103) som utfördes 1987, blev senmedeltida (1519+5/-4) och genomfördes av Lunds
Universitet, Kvartärgeologiska avdelningen (Bartholin, brev 1987, bilaga 2).

Referenser

- Bartholin, T. Brev daterat 1987-08-06. Kulturmiljö Hallands arkiv.
Ekström, Sven-Erik. 1985. *Eldsberga och Tönnersjö kyrkor*. Halmstad.
Nilsson, I.-M. 2009. *Mellan makten och himmelriket*. Perspektiv på Hallands medeltida kyrkor.
Lund Studies in Historical Archaeology 12. Lund.
Salvén, E. 1940. Medeltidsarkitekturen i Hallands kyrkor. *Vår bygd*. Hallands hembygdsförbunds
årsskrift 1940. Halmstad.
Wienberg, J. Brev daterat 5 oktober 1990. Kulturmiljö Hallands arkiv.

TEKNISKA OCH ADMINISTRATIVA UPPGIFTER

- Riksantikvarieämbetets dnr: 1689/90 (1990-03-30), byggnadsdokumentation
Länsstyrelsens dnr: 225-97-96, besiktning och provtagning
Kulturmiljö Hallands dnr: 244/90 (byggnadsdokumentation), 753/95 (besiktning
och provtagning)
Uppdragsgivare: Eldsberga kyrkliga samfällighet
Utförandetid: 14–21 september 1990, 17 januari och 13 februari 1997
Personal: Lena Bjuggner, Christina Rosén och Erik Rosengren
(uppmätning). Anders Tilly (foto), Kulturmiljövårdsenhe-
ten, Stiftelsen Hallands läns museer
Fastighet/socken: Tönnersjö kyrka/Tönnersjö socken
Koordinatsystem: Internt koordinatsystem
Höjdsystem: Internt höjdsystem
Dokumentation: Fasader och observationer i murverket är inmätta för
hand. Foton (4,5 x 6 cm) har nummer 90:48–90:51, färg-
dia nummer HMD 17910–17928 och ritningar HMAK
4474. Ritningar och s/v fotografier förvaras i Kulturmiljö
Hallands arkiv, Halmstad och diabolerna är arkiverade
på Hallands Konstmuseum, Halmstad.
Datering: Medeltid–nyare tid

BILAGOR

Bilaga 1

Ritningsförteckning och ritningar

HMAK 4474:1–19

Halland

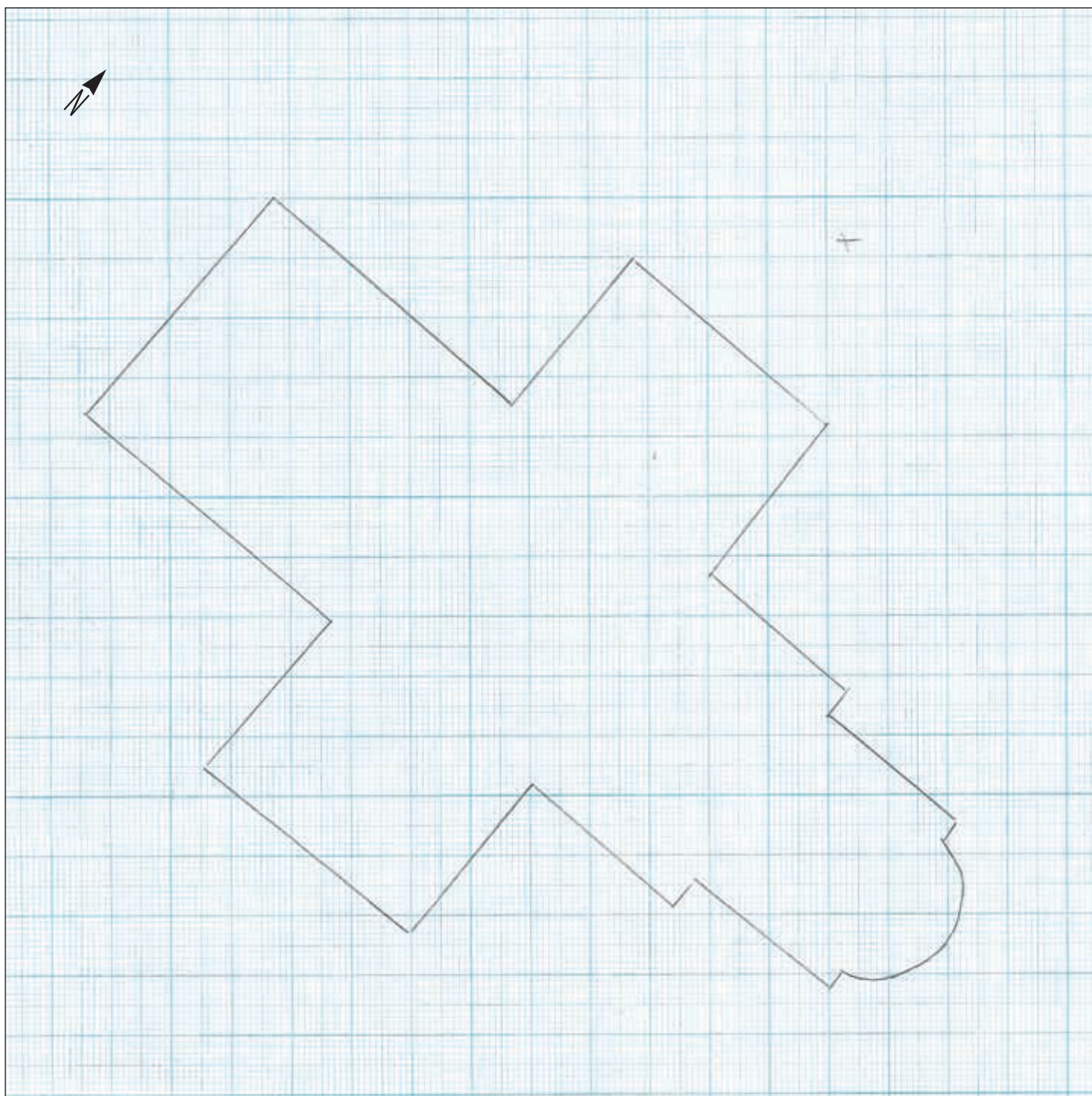
Halmstad kommun

Tönnersjö sn

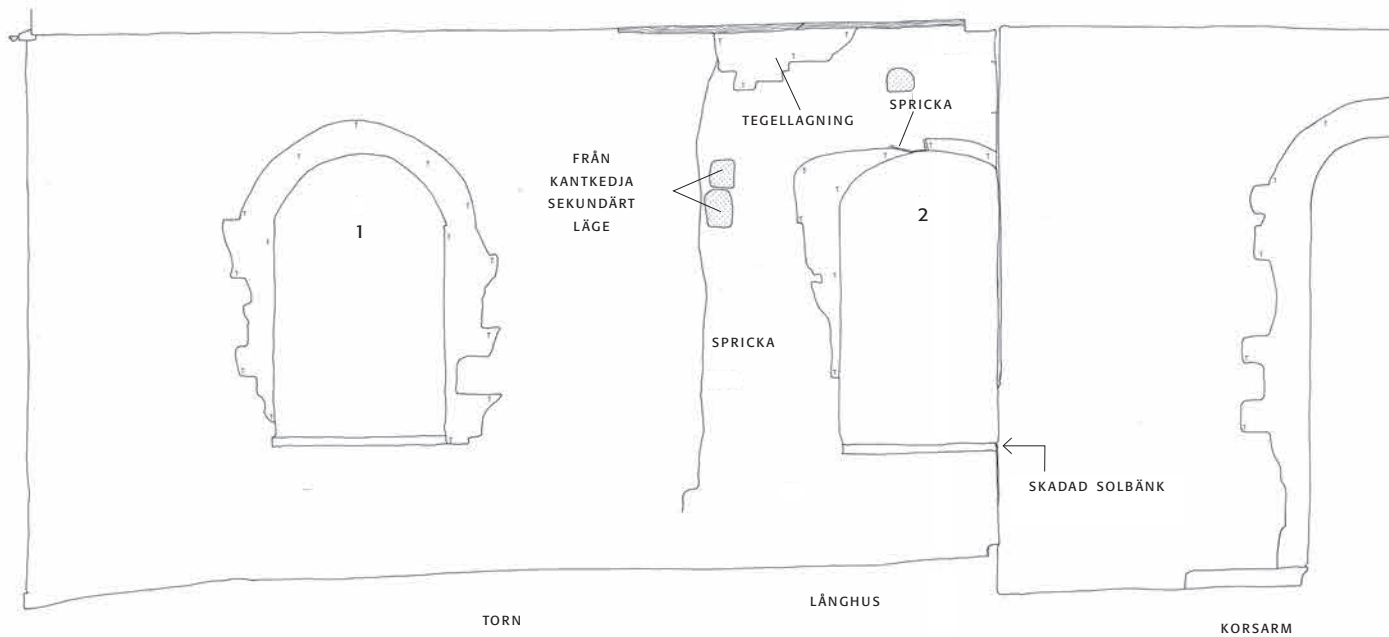
Tönnersjö kyrka

Byggnadsdokumentation 1990, provtagning 1997

Ritningsnr.	Beskrivning	Skala	Ritningstyp	Format
HMAK 4474:1	Torndel, långhus (västra delen) och södra korsarmen, södra fasaden. Mot norr.	1:20	Renritning	A1
HMAK 4474:2	Södra korsarmen, långhus (östra delen) och kor, södra fasaden Mot norr.	1:20	Renritning	A1
HMAK 4474:3	Kor, långhus (östra delen) och norra korsarmen. Mot syd.	1:20	Renritning	A1
HMAK 4474:4	Norra korsarmen, långhus (västra delen) och torndel. Mot syd.	1:20	Renritning	A1
HMAK 4474:5	Absid och hörnkedjor till kor och långhus. Mot väst.	1:20	Renritning	A2
HMAK 4474:6	Torndel och långhus (västra delen), södra fasaden. Mot norr.	1:20	Fältritning	A2
HMAK 4474:7	Södra långhusfasaden (västra delen) och södra korsarmen. Mot norr.	1:20	Fältritning	A2
HMAK 4474:8	Södra långhusfasaden (östra delen). Mot norr.	1:20	Fältritning	A2
HMAK 4474:9	Södra korfasaden. Mot norr.	1:20	Fältritning	A2
HMAK 4474:10	Norra korfasaden. Mot syd.	1:20	Fältritning	A2
HMAK 4474:11	Norra långhusfasaden (östra delen). Mot syd.	1:20	Fältritning	A2
HMAK 4474:12	Norra långhusfasaden (västra delen) och norra korsarmen. Mot syd.	1:20	Fältritning	A2
HMAK 4474:13	Torndel och långhus (västra delen), norra långhusfasaden. Mot syd.	1:20	Fältritning	A2
HMAK 4474:14	Norra korsarmen, östra fasaden. Mot väst.	1:20	Fältritning	A2
HMAK 4474:15	Norra korsarmen, västra fasaden. Mot ost.	1:20	Fältritning	A2
HMAK 4474:16	Absid och hörnkedjor till kor och långhus. Mot väst.	1:20	Fältritning	A2
HMAK 4474:17	Upprättad plan över kyrkan.	1:100	Fältritning	A2
HMAK 4474:18	Upprättad plan över kyrkan och kyrkogård.	1:100	Fältritning	A1
HMAK 4474:19	Plan över insamlade träprover i hammarbanden (HM 25 390:1-5), avritning stödben till takstol, med siffrumrering, utförd 1997.	utan skala	Fältriting	A3

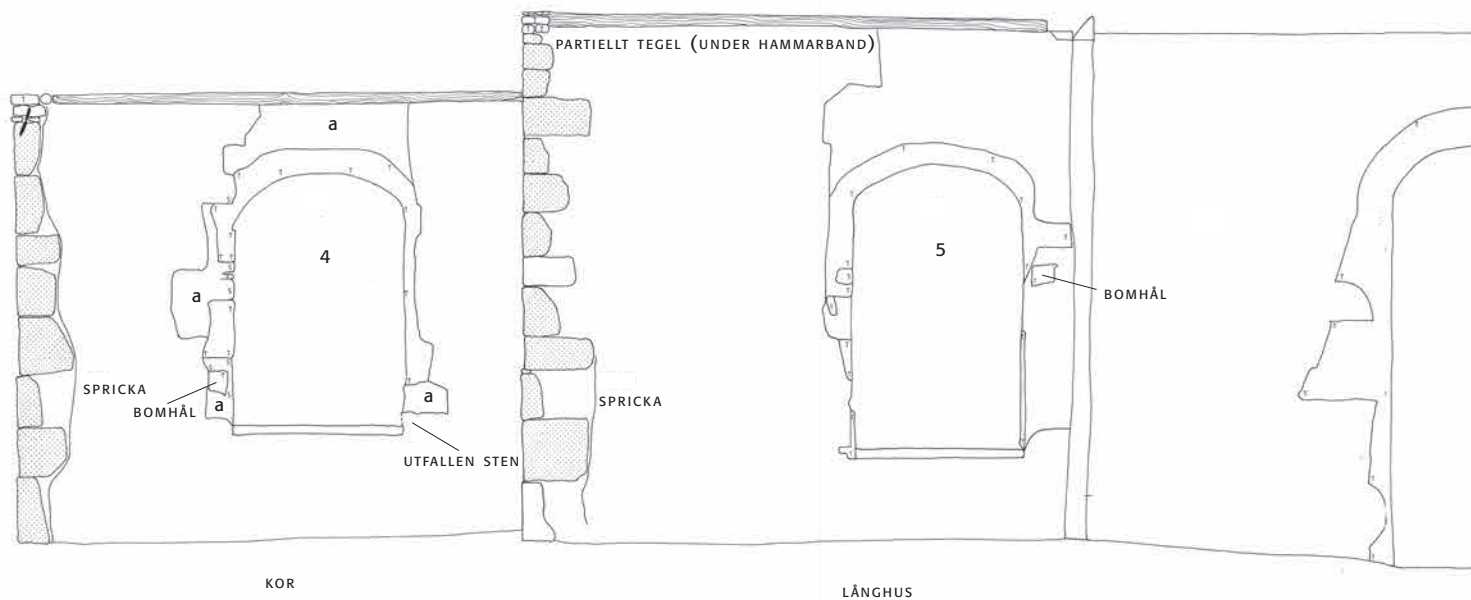

Tönnersjö socken
Tönnersjö kyrka
Plan
Byggnadsdokumentation 1990
Skala 1:100
HMAK 4474:18

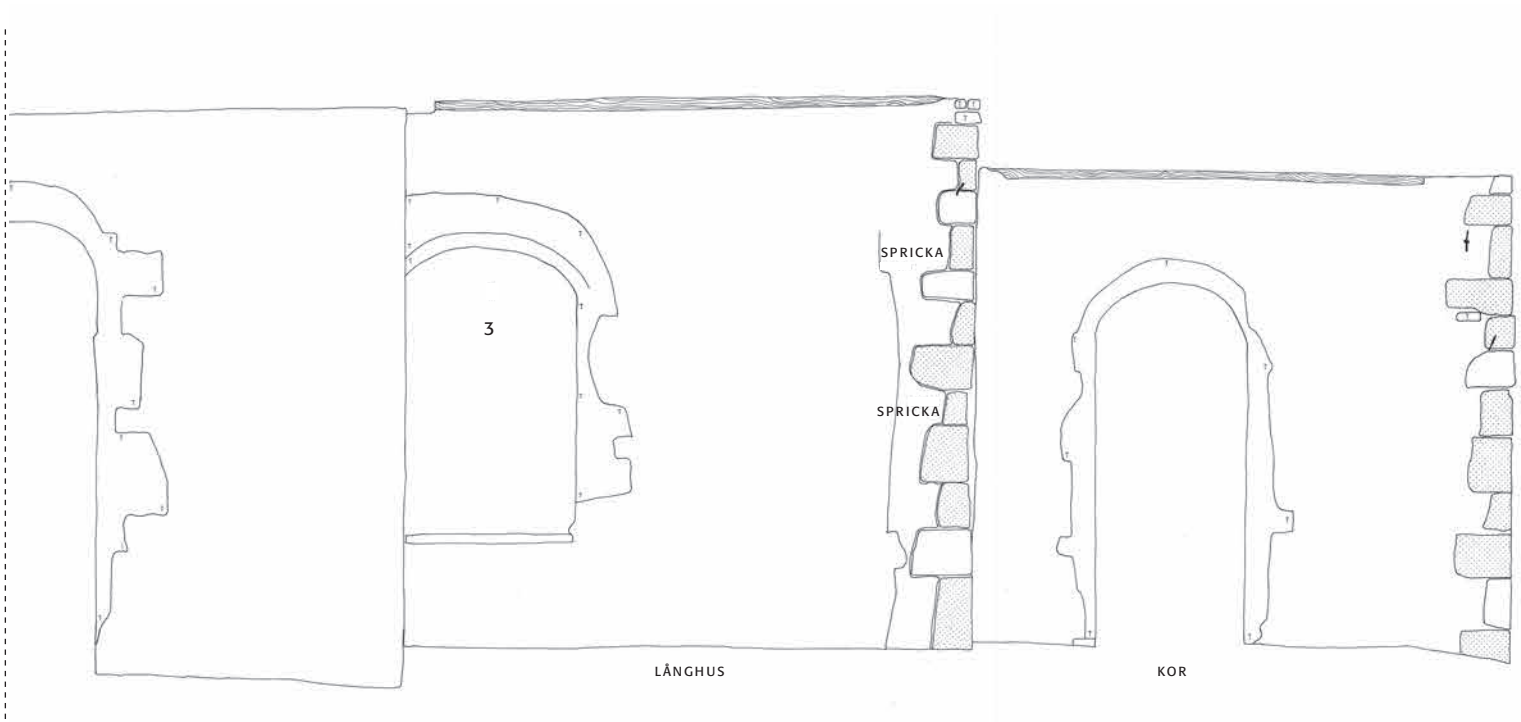

0 2 m

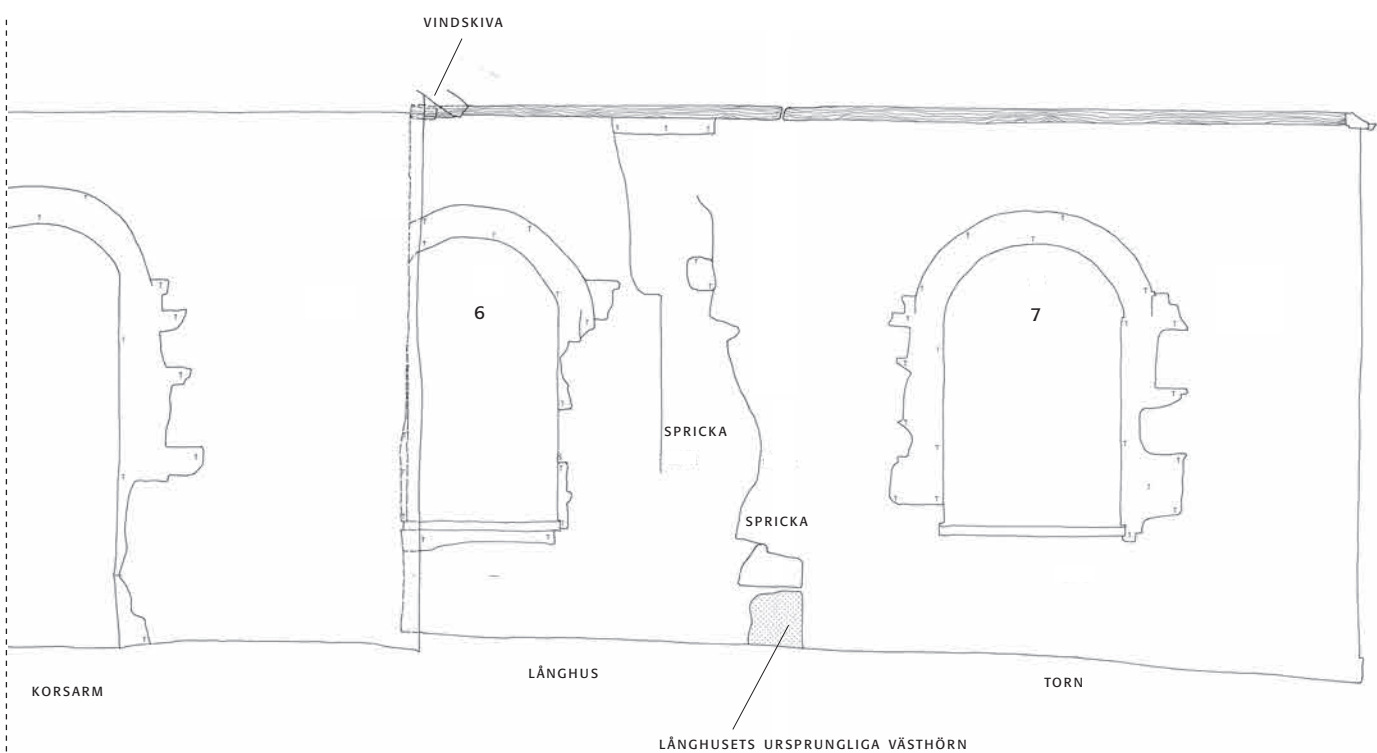
 =prickhuggen

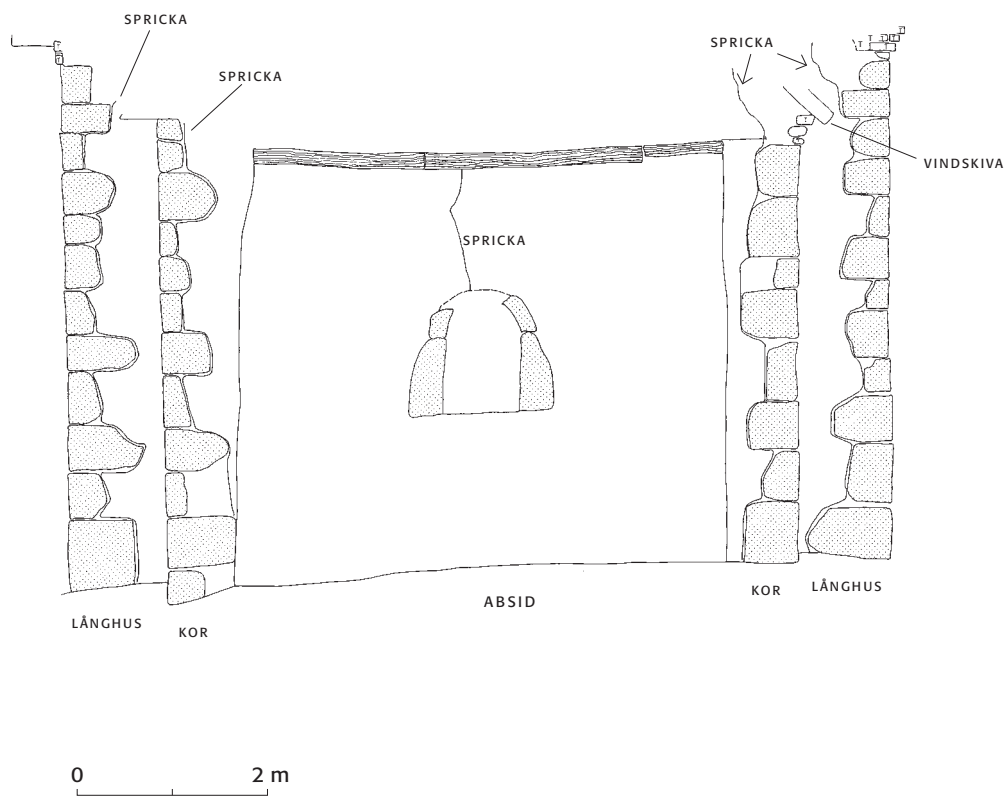
0 2 m

Tönnersjö socken
Tönnersjö kyrka
Sydfasad, mot norr
Byggnadsdokumentation 1990
Skala 1:80
HMAK 4474:1 och 2

Tönnersjö socken
Tönnersjö kyrka
Nordfasad, mot syd
Byggnadsdokumentation 1990
Skala 1:80
HMAK 4474:3 och 4

Tönnersjö socken
Tönnersjö kyrka
Absid, kor och långhus, mot väster
Byggnadsdokumentation 1990
Skala 1:80
HMAK 4474:1 och 2

Bilaga 2

Dendrokronologisk datering

Lunds Universitet

LUNDS UNIVERSITET
Kvartärgeologiska avdelningen
Dept. of Quaternary Geology

1997-05-05

1987 08 06

Sven-Erik Ekström,
Pl 2168, Tönnersjö,
310 31 Eldsberga.

Den fremsendte skive fra Tönnersjö kirke dateres til 1519 ± 5 .

Den i prøven yderste konstaterede årring, nr 16 i splinten dateres til 1515.

Gennem en standardkorrigering for evt manglende årringe i splinten, som i gennemsnit indeholder 20 ± 5 årringe, kommer vi frem til ovenstående datering.

Prøven, her nummeret 5103, opbevares her.

Regning på kr 1500 fremsendes fra universitetet.

Med venlig hilsen

Thomas Bartholin.

Kopi til riksantikvarieämbetet.

Till Lena Bjuggis
(kopier Anna H)

Har fått classen av
S-E Ekström. Provet
är taget från stolpe
som går från absid till
kor genom öppning.

ele

Address:
☒ Kvartärbiologiska laboratoriet
Tornavägen 13
S-223 63 Lund
Telephone no.:
046-10 70 00 (exchange)
046-10 253 (direct)

Address:
☐ Kvartärpetrografiska laboratoriet
Sölvegatan 13
S-223 62 Lund
Telephone no.:
046-10 70 00 (exchange)
046-10 ... (direct)

Bilaga 3

Fotografier

S/v fotografier

Fotograf: Anders Tilly

21 september 1990

90:48:1	Tornets västfasad, från V.
90:48:2	Tornets västfasad, från V.
90:48:3	Tornet och del av långhusets södra fasad, från S.
90:48:4	Tornet och del av långhusets södra fasad, från S.
90:48:5	Södra korsarmens västra fasad, från V.
90:48:6	Södra korsarmens västra fasad, från V.
90:48:7	Södra korsarmens södra fasad, från S.
90:48:8	Södra korsarmens södra fasad, från S.
90:48:9	Del av långhusets södra fasad (östra delen), från S.
90:48:10	Del av långhusets södra fasad (östra delen), från S.
90:48:11	Södra korsarmens östra fasad, från Ö.
90:48:12	Södra korsarmens östra fasad, från Ö.
90:48:13	Korets södra fasad, från S.
90:48:14	Korets södra fasad, från S.
90:49:1	Absidens östra fasad, från Ö.
90:49:2	Absidens östra fasad, från Ö.
90:49:3	Korets norra fasad, från N.
90:49:4	Korets norra fasad, från N.
90:49:5	Del av långhusets norra fasad (östra del), från N.
90:49:6	Del av långhusets norra fasad (östra del), från N.
90:49:7	Norra korsarmens östra fasad, från Ö.
90:49:8	Norra korsarmens östra fasad, från Ö.
90:49:9	Norra korsarmens norra fasad, från N.
90:49:10	Norra korsarmens norra fasad, från N.
90:49:11	Norra korsarmens västra fasad, från V.
90:49:12	Norra korsarmens västra fasad, från V.
90:49:13	Tornet och del av långhusets norra fasad, från N.
90:49:14	Tornet och del av långhusets norra fasad, från N.
90:50:1	Tornets västfasad, från V.
90:50:2	Tornet och del av långhusets södra fasad, från S.
90:50:3	Södra korsarmens västra fasad, från V.
90:50:4	Södra korsarmens södra fasad, från S.
90:50:5	Södra korsarmens östra fasad, från Ö.
90:50:6	Del av långhusets södra fasad (östra del), från S.
90:50:7	Korets södra fasad, från S.
90:50:8	Absiden, från Ö.

90:50:9	Korets norra fasad, från N.
90:50:10	Del av långhusets norra fasad (östra delen), från N.
90:50:11	Norra korsarmens östra fasad, från Ö.
90:50:12	Norra korsarmens norra fasad, från N.
90:50:13	Norra korsarmens västra fasad, från V.
90:50:14	Tornet och del av långhusets norra fasad, från N.
90:50:15	Kyrkan från SV.
90:51:1	Framtaget romanskt fönster i absid, från Ö.
90:51:2	Stötfog mellan absid och kor. Absiden till höger, från SÖ.
90:51:3	Stötfog mellan absid och kor. Absiden till höger, från SÖ.
90:51:4	Stötfog mellan absid och kor. Absiden till höger, från SÖ.
90:51:5	Stötfog mellan absid och kor. Absiden till höger, från SÖ.
90:51:6	Stötfog mellan absid och kor. Absiden till höger, från SÖ.
90:51:7	Stötfog mellan absid och kor. Absiden till höger, från SÖ.
90:51:8	Framtaget romanskt fönster i absid, från Ö.
90:51:9	Framtaget romanskt fönster i absid, från Ö.
90:51:10	Framtaget romanskt fönster i absid, från Ö.
90:51:11	Framtaget romanskt fönster i absid, från Ö.
90:51:12	Prickhuggen kantkedja på korets NÖ hörn, från NÖ.
90:51:13	Prickhuggen kantkedja på korets NÖ hörn, från NÖ.
90:51:14	Prickhuggen kantkedja på korets SÖ hörn, från SÖ.
90:51:15	Prickhuggen kantkedja på korets SÖ hörn, från SÖ.

Fotograf: Erik Rosengren

13 februari 1997

J295:1	Detalj. Stödben med flaggmärkning.
J295:2	Detalj. Stödben med flaggmärkning.
J295:3	Stödben.
J295:4	Stödben.
J295:5	Stödben.
J295:6	Detalj. Stödben med flaggmärkning.
J295:7	Detalj. Stödben med flaggmärkning.

Färgdia

Fotograf: Anders Tilly

21 september 1990

HMD 17 910. Torn, västfasad. Från V
HMD 17 911. Tornet och västra delen av långhusets södra fasad, från S
HMD 17 912. Södra korsarmens västra fasad, från V
HMD 17 913. Södra korsarmens södra fasad. från S

HMD 17 914. Södra korsarmens östra fasad, från Ö
HMD 17 915. Del av långhusets södra fasad (östra delen), från S
HMD 17 916. Korets södra fasad, från S
HMD 17 917. Absiden från Ö
HMD 17 918. Absiden från Ö
HMD 17 919. Korets norra fasad från N
HMD 17 920. Del av långhusets norra fasad (östra delen), från N
HMD 17 921. Norra korsarmens östra fasad, från Ö
HMD 17 922. Norra korsarmens norra fasad, från N
HMD 17 923. Norra korsarmens västra fasad, från V
HMD 17 924. Tornet och del av långhusets norra fasad, från N
HMD 17 925. Översikt av kyrkan, från SV
HMD 17 926. Framtaget romanskt fönster, från Ö
HMD 17 927. Framtaget romanskt fönster, från Ö
HMD 17 928. Framtaget romanskt fönster, från Ö

KULTURMILJÖ
HALLAND

Postadress: Bastionsgatan 3 | 302 43 Halmstad | Tel: 035-19 26 00
E-post: kansli@kulturmiljohalland.se | Hemsida: www.kulturmiljohalland.se